

**Wybieram
gramatykę!**

Podręczniki i Skrypty

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 189

Małgorzata Kita

Wybieram gramatykę!

**Dla cudzoziemców zaawansowanych na poziomie C
i dla studentów kierunków filologicznych**

Wydanie trzecie, poprawione

**Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Katowice 2017**

Redaktor serii: Kultura i Język Polski dla Cudzoziemców
Romuald Cudak

Recenzenci wydania pierwszego
Anna Dąbrowska
Kazimierz Ożóg

Redakcja: Olga Nowak

Projekt okładki: Łukasz Kliś

Projekt stron tytułowych oraz redakcja techniczna: Marek Francik

Korekta: Ksymena Zawada-Szymczuk

Łamanie: Marek Francik

Copyright © 2017
by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 1644-0552
ISBN 978-83-226-3240-6 (wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3030-3 (wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

Wydanie III. Ark. druk. 39,5 Ark. wyd. 44,0.
Papier offset. kl. III, 90 g Cena 44 zł

Druk i oprawa:
„TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Spis treści

<i>Spis tabel, definicji i schematów</i> _____	7
<i>Do Czytelnika</i> _____	11
Część pierwsza — Dźwiękowa strona języka. Graficzna strona języka	
Wprowadzenie _____	15
Relacja głoska — litera _____	18
Spółgłoski i ich charakterystyka _____	30
Wymowa samogłosek nosowych _____	33
Wymowa spółgłosek i grup spółgłoskowych _____	37
Sylaba. Akcent _____	45
Samogłoski i spółgłoski w mówieniu _____	50
Onomatopeje _____	61
Intonacja _____	65
Dyktanda _____	72
Część druga — Fleksja	
Wprowadzenie _____	77
Wymiany morfonologiczne _____	82
Kategorie gramatyczne _____	93
Deklinacja rzeczowników _____	108
Wyrażenia przymkowe _____	140
Deklinacja przymiotników _____	148
Liczebniki _____	164
Przysłówki. Spójniki. Partykuły _____	168
Ćwiczenia utrwalające _____	175
Czasowniki. Koniugacja _____	177
Imiesłowy _____	218
Część trzecia — Słowotwórstwo	
Wprowadzenie _____	229
Słowotwórstwo rzeczowników _____	233
Rzeczowniki złożone _____	267
Słowotwórstwo przymiotników _____	273
Słowotwórstwo czasowników _____	285
Neologizmy _____	303
Ćwiczenia utrwalające _____	309

Część czwarta — Składnia

Wprowadzenie _____	315
Podmiot i orzeczenie (związek główny) _____	325
Przydawka. Dopelnienie. Okolicznik _____	341
Rodzaje wypowiedzi pojedynczych _____	364
Analiza składniowa zdania pojedynczego _____	382
Operatory składniowe _____	389
Szyk wyrazów w zdaniu pojedynczym _____	393
Zdania złożone podrzędne i współrzędne _____	400
<i>Podręczny indeks terminologii gramatycznej</i> _____	451
<i>Literatura</i> _____	467
<i>Literatura uzupełniająca</i> _____	469
<i>Indeks nazwisk</i> _____	471

Spis tabel, definicji i schematów

Część pierwsza — Dźwiękowa strona języka. Graficzna strona języka

1. Alfabet fonetyczny _____	15
2. Od litery do głoski _____	18
3. Od głoski do litery _____	20
4. Opis spółgłosek według kryterium artykulacyjnego _____	30
5. Charakterystyka spółgłosek _____	31
6. Wymowa samogłosek nosowych _____	33
7. Wymowa niektórych grup spółgłoskowych (w ujęciu normatywnym) _____	37
8. Akcent wyrazowy _____	45
9. Klityki _____	48
10. Charakterystyka samogłosek _____	50

Część druga — Fleksja

11. Podział morfemów ze względu na funkcje _____	77
12. Podział morfemów fleksyjnych _____	77
13. Flektywy _____	78
14. Wymiany morfonologiczne _____	82
15. Wymiany spółgłoskowe _____	83
16. Palatalizacje _____	83
17. Alternacje spółgłosek miękkich _____	84
18. Depalatalizacje _____	84
19. Spółgłoski funkcjonalnie miękkie _____	84
20. Wymiany (alternacje) samogłoskowe _____	85
21. Części mowy (kryterium semantyczne) _____	93
22. Części mowy (kryterium gramatyczne) _____	95
23. Gramatyczne kategorie fleksyjne _____	96
24. Kategoria przypadku _____	97
25. Kategoria liczby _____	97
26. Kategoria rodzaju _____	98
27. Kategoria czasu _____	99
28. Kategoria osoby _____	99
29. Kategoria trybu _____	100
30. Kategoria strony _____	100
31. Kategoria aspektu _____	100
32. Kategoria stopnia _____	101
33. Podział rzeczowników na deklinacje _____	108
34. Końcówki przypadkowe rzeczowników _____	108
35. Zestawienie końcówek przypadkowych rzeczownika _____	113
36. Wyrażenia przymkowe przyimek + grupa imienna w przypadku zależnym _____	140
37. Końcówki przypadkowe przymiotnika _____	148
38. Oboczności spółgłoskowe w przymiotnikach męskich liczby pojedynczej i mnogiej _____	150

39. Stopniowanie przymiotników _____	153
40. Deklinacja zaimków osobowych _____	157
41. Odmiana liczebników głównych _____	164
42. Sposoby tworzenia przysłówków _____	168
43. Stopniowanie przysłówków _____	168
44. Podział czasowników na koniugacje _____	177
45. Pełny paradygmat czasownikowy _____	177
46. Alternacje głoskowe w koniugacji _____	179
47. Koniugacja czasownika <i>być</i> _____	180
48. Tematy czasownika _____	186
49. Schemat tworzenia form czasownikowych _____	186
50. Niektóre czasowniki o tematach supletywnych _____	186
51. Budowa form czasu przeszłego _____	187
52. Czas przyszły _____	191
53. Strona bierna _____	194
54. Tryb przypuszczający (warunkowy) _____	199
55. Budowa trybu rozkazującego _____	203
56. Aspekt czasowników _____	210
57. Końcówki ruchome _____	213
58. Imiesłowy _____	218
 Część trzecia — Słowotwórstwo	
59. Podział wyrazów ze względu na ich budowę słowotwórczą _____	229
60. Relacja motywacji słowotwórczej _____	230
61. Gramatyczny charakter podstawy słowotwórczej i derywatu _____	230
62. Budowa derywatu _____	231
63. Typy formantów _____	232
64. Kategorie słowotwórcze derywatów rzeczownikowych _____	233
65. Formanty kategorii słowotwórczych derywatów rzeczownikowych _____	233
66. Typy rzeczowników złożonych ze względu na gramatyczny charakter członów _____	267
67. Formanty rzeczowników złożonych _____	267
68. Dystrybucja interfiksów rzeczowników złożonych _____	267
69. Formanty sufiksalne w rzeczownikach złożonych _____	268
70. Złożenia jednostronnie motywowane i quasi-złożenia _____	268
71. Dystrybucja formantów przymiotnikowych w zależności od gramatycznego charakteru podstawy słowotwórczej _____	273
72. Formanty prefiksalne i sufiksalne przymiotników odprzymiotnikowych _____	278
73. Formanty prefiksально-sufiksalne przymiotników odrzeczownikowych _____	279
74. Formanty sufiksalne przymiotników odrzeczownikowych _____	279
75. Typy złożzeń przymiotnikowych ze względu na charakter gramatyczny członów _____	280
76. Budowa słowotwórcza przymiotników złożonych _____	280
77. Współwystępowanie formantu interfiksálnego i derywacyjnego w przymiotnikach złożonych _____	281
78. Podział derywatów czasownikowych ze względu na gramatyczny charakter podstawy słowotwórczej _____	285
79. Podział derywatów czasownikowych ze względu na formant _____	285

80. Formanty derywatów czasownikowych _____	286
81. Prefiksy czasownikowe _____	286
82. Ogólny schemat znaczeń przekazywanych przez prefiksalne czasowniki odczasownikowe _____	287
83. Znaczenie poszczególnych prefiksów czasownikowych _____	288
84. Czasowniki odrzeczownikowe paradygmatyczne _____	298
85. Czasowniki odprzymiotnikowe paradygmatyczne _____	298
 Część czwarta — Składnia	
86. Wyrazy w wypowiedzeniu _____	315
87. Składniki syntaktyczne _____	316
88. Stosunki między składnikami syntaktycznymi _____	316
89. Typy szeregów _____	317
90. Typy związków _____	317
91. Typ wyrażania zależności składniowych między nadrzędnikiem a podrzędnikiem _____	318
92. Związki w wypowiedzeniu _____	318
93. Związki składniowe oparte na stosunku podrzędności (niewspółrzędności) _____	319
94. Związki składniowe w zdaniu _____	319
95. Rodzaje podmiotów _____	325
96. Zdania bezmianownikowe _____	328
97. Rodzaje orzeczeń _____	332
98. Orzeczenie imienne _____	334
99. Struktura części zdania _____	341
100. Przydawka w zdaniu _____	341
101. Rodzaje przydawek _____	342
102. Rodzaje dopełnień _____	342
103. Rodzaje okoliczników _____	343
104. Charakter gramatyczny okolicznika _____	343
105. Budowa zdania rozwiniętego _____	344
106. Typy konotacyjne czasowników _____	345
107. Formy wypowiedzi _____	364
108. Podstawowe typy schematów zdaniowych _____	365
109. Klasyfikacja zdań ze względu na liczbę orzeczeń _____	366
110. Klasyfikacja zdań złożonych ze względu na stosunki składniowe między zdaniemi składowymi _____	367
111. Typy wypowiedzi ze względu na modalność intencjonalną _____	367
112. Wykresy zdań pojedynczych _____	383
113. Wskaźniki zespolenia zdania złożonego _____	400
114. Lista spójników _____	400
115. Relacje między zdaniem składowym i zdaniem złożonym (schematy zdań złożonych) _____	401
116. Rodzaje znaczeniowe zdań podrzędnych _____	413
117. Sposoby połączenia wypowiedzi podrzędnych _____	414
118. Rodzaje znaczeniowe wypowiedzi współrzędnych _____	415
119. Sposoby połączenia wypowiedzi współrzędnych _____	415
120. Zdania czasowe _____	435
121. Analiza składniowa zdania złożonego _____	439

Do Czytelnika

Książka przeznaczona jest dla osób, które opanowały już — przynajmniej w zarysie — polski system gramatyczny, dla których ten system przestał być obcy i które wstępny etap borykania się z polską morfologią mają za sobą.

Zakładam, że sięgający po tę książkę zna podstawowe pojęcia gramatyczne, dlatego też nie podaję żadnych definicji, np. rzeczownika, głoski, zdania... Koncentruję się natomiast na praktycznym zastosowaniu gramatyki. Czytelnikowi, któremu nazewnictwo gramatyczne sprawiałoby mimo to kłopoty, proponuję zestaw polskojęzycznych słowników terminologii gramatycznej (językoznawczej) w przekonaniu, że mogą mu one być przydatne w kontakcie z gramatyką.

Książka składa się z czterech części, z których każda przedstawia poszczególne poziomy języka: dźwiękowy, fleksyjny, słotwórczy i składniowy. Każdej części towarzyszy podręczny indeks odpowiedników podstawowych polskich terminów gramatycznych w czterech językach: angielskim, francuskim, niemieckim i rosyjskim, mający układ rzeczowy.

Informacje gramatyczne należy traktować jako syntetycznie przedstawiony, a może tylko przypomniany, repertuar środków i mechanizmów gramatycznych języka polskiego.

Wskazując gramatyczne prawidłowości i mechanizmy języka polskiego, kieruję również uwagę Czytelnika na zjawiska bardziej subtelne, na niuanse tkwiące w gramatyce, których świadomość i znajomość oraz celowe wykorzystanie w praktyce komunikacyjnej sprawiają, że poznawany język staje się coraz bliższy.

Skala trudności ćwiczeń jest zróżnicowana: obok łatwych są również ćwiczenia wymagające znacznego wysiłku intelektualnego. Moim zamierzeniem jest to, by Czytelnik wykonując ćwiczenia, nie wpadał w pułapkę mechaniczności i rutyny, by jego podejście do stawianych mu zadań było kreatywne, by rozwiązując problemy gramatyczne o różnym stopniu złożoności, czuł się nie obiektem nauczania, lecz partnerem tej pasjonującej formy interakcji społecznej, jaką jest proces poznawania języka. Jej drugą stroną — za pośrednictwem autorki i jej propozycji oraz ewentualnego nauczyciela, który będzie miał bezpośredni kontakt ze studiującym — jest sam JEZYK oraz dziedzictwo kulturowe Polaków wyrażone w tym języku. Stąd wynika dobór tekstów literackich (będących egzemplifikacjami poszczególnych zjawisk gramatycznych), które zaczerpnięto z polskiej spuścizny literackiej, mocno zróżnicowanej językowo, stylistycznie, treściowo, emocjonalnie i (częściowo) chronologicznie.

Proponuję, by — poznając teksty literackie — Czytelnik szukał odpowiedzi na pytanie, co jest przyczyną wystąpienia danej formy gramatycznej. Pytanie: *dlaczego?* powinno Mu stale towarzyszyć.

Tytuł książki nawiązuje do następującej anegdoty historycznej:

Francuski krytyk literacki, zwany „księciem krytyków”, Charles Augustin Sainte-Beuve został wyzwany na pojedynek przez pewnego paryskiego dziennikarza. Sekundanci oznajmili wyzwaniem, że ma prawo wyboru broni.

— Wybieram gramatykę! — zawołał Sainte-Beuve. — Powiedźcie mojemu przeciwnikowi, że już nie żyje!

Życzę Czytelnikowi, by mógł uznać własną świadomość gramatyczną i umiejętności gramatyczne za swoje mocne strony. Mam nadzieję, że po wykonaniu zadań efekt będzie taki, jak przy układaniu puzzli: prawidłowo uporządkowane części złożą się w całość; poszczególne zagadnienia gramatyczne połączą się w spójny system gramatyczny.

Adresatami książki są studenci kierunków filologicznych: nie tylko polonistycznych, ale także neofilologicznych. Mogą z niej korzystać adepci glottodydaktyki zainteresowani nauczaniem języka polskiego jako obcego. Powinna być pomocna osobom, dla których polszczyzna jest językiem obcym, w poznawaniu i zgłębianiu gramatyki języka polskiego.

Zakres materiału zaproponowany w podręczniku odpowiada wymaganiom gramatyczno-syntaktycznym stawianym uczącym się języka zgodnie z programem nauczania języka polskiego jako obcego, opracowanym przez prof. dr. hab. Władysława Miodunkę dla Ministerstwa Edukacji Narodowej, określonym jako poziom zaawansowany C.

Dociekliwy Czytelnik może skonfrontować swoje rozwiązania ćwiczeń z poprawnymi odpowiedziami znajdującymi się na internetowej stronie Szkoły Języka i Kultury Polskiej Uniwersytetu Śląskiego (<http://sjikp.us.edu.pl/>).

Dziękuję też Pani Profesor Jolancie Tambor, dyrektor Szkoły Języka i Kultury Polskiej w Katowicach, oraz Panu Profesorowi Romualdowi Cudakowi, za życzliwość oraz słowa zachęty do przygotowania trzeciego wydania.

Wyrazy szczerzej wdzięczności kieruję do Pana Doktora Marcina Maciołka za wnikliwą koleżeńską lekturę tej książki.

M.K.